

Pomen svobode izražanja v antagonistični družbi

Kritično razumevanje fašistoidnih diskurzov
in jezikovna ranljivost nanje

¹ O pluralnosti kot neobrnljivem pogoju za družbeno in politično življenje je govorila Judith Butler (2011: 11–12) v svojem nagovoru v Nobelovem muzeju v Stockholmu. V veliki meri se je opirala na politično misel Hannah Arendt in na njeno obsodbo Adolfa Eichmanna v njenem znamenitem eseju, o pluralnosti kot »*conditio per quam* – vsega političnega življenja« pa lahko beremo tudi v njeni knjigi *Vita activa* (Arendt, 1958: 7–8). Šele s prepoznavanjem pomena pluralnosti/raznolikosti v družbenem življenju lahko razumemo nujno potrebo po aktivni, politični anti(neo)fašistični državi vsakega slehernika.

Uvod

Najprej naj pojasnim, zakaj sta me vprašanji svobode izražanja in sovražnega govora toliko časa mučili: na eni strani imamo živa, iz čustev zgrajena telesna bitja, ki so občutljiva na odzive preostalih prisotnih in živečih v družbi. Ti odzivi so lahko fizični, govorni ali kako drugače neverbalno artikulirani. Kot čuteča bitja smo ranljivi na te odzive, kar je v veliki meri odvisno od naše psiho-sociološke sestave in mesta, kot ga vidimo sami in nam ga podaja družba v spletu različnih družbenih hierarhij in normativnih procesov »sprejemljivosti« ter »normalnosti«. Tako so nekateri lahko bolj izpostavljeni raznim izrazom mehanizmov in struktur družbenih norm kot drugi, ki ustrezajo modelu »normalnega« in »sprejemljivega«. Skozi desetletja boja različnih gibanj za pravice in družbeno pravičnost smo uspešno preoblikovali državne institucije in institute, da so bolj uvidetni do in dovzetni za te ranljivosti. Zakonodajno reguliranje sovražnih diskurzov je eden takih institutov.

Na drugi strani pa se srečujemo z vedno novimi poizkusi krčenja meja »sprejemljivega« in »razumnega« govora. Te omejitve prihajajo v obliki delovanja zakonodajnih ukrepov, prisilnih državnih institucij v sferah javnega (kot tudi zasebnega, npr. na spletu), ekonomsko močnih družbenih institucij, kot tudi hramov modrosti in znanja (visokošolskih zavodov). Izhajam iz trdnega prepričanja, da mora vsaka potreba po izrazitvi imeti možnost artikulacije, da je vsak glas slišan in poslušan. V duhu odprte družbe za spodbujanje artikulacije družbenih antagonizmov seveda pride tudi do izražanja fašistoidnih diskurzivnih praks, ki so največkrat uperjene v marginalizirane in ranljive skupine ljudi. Kot fašistoidne razumem tiste diskurze, ki so usmerjeni proti ekonomsko in socialno ranljivim družbenim skupinam na podlagi »nezaželenih« identitetnih značilnosti – sovražni in destruktivni so v smislu neprepoznavanja heterogenosti družbenega življenja in poskusov uničenja eksistencialnih pogojev osebnosti Drugega.¹ V nadaljevanju bom uporabljal tudi nekoliko pravniški termin »sovražni govor«. Sovražni govor prištevam med

fašistoidne diskurzivne prakse, predvsem ko te postavljajo v negotovost in napadajo identitetno-eksistencialne temelje določene (ranljive) družbene skupine.

V analizi se bom najprej obrnil na pronicljivo poststrukturalistično teoretičarko Judith Butler, ki se v svoji razpravi o performansu govora poda v raziskovanje kompleksnosti paradoksa med »jezikovno ranljivostjo« in svobodnim izražanjem. V drugem delu bom sledil Chantal Mouffe in obravnaval politično kulturo zmernosti in konsenza v »naprednih« liberalnih demokracijah kot enega glavnih razlogov za osiromašenje raznolikosti nasprotujočih si ideologij in politično-ekonomskih idej v časih, ko so elite in oblastniki prikladno zbrani okrog liberaldemokratsko-kapitalističnega konsenza. Ta anti- oz. postpolitični pojav po mojem mnenju vodi v potiskanje uporniških in nasprotnih mnenj na obrobje političnega diskurza, kjer ga je lažje kot takega obsoditi in razvrednotiti.

Razdražljiv govor: med jezikovno ranljivostjo in svobodnim izražanjem

V uvodu knjige *Razdražljiv govor* Judith Butler (1997) pojasni, da govoru pripisujemo nekakšno delovanje in kako mu s tem pripišemo moč škodovanja in sebe postavimo kot objekt njegove škodljivosti. Takšna govorna dejanja, dejanja, ki so izrečena proti nam, in pritožba, ki jo izrečemo v bran takim dejanjem, so nadaljnje stopnjevanje jezika. S svojo pritožbo, pravi Butlerjeva (ibid.: 1), poskušamo zaseči silo prejšnje instance, se zoperstaviti njeni moči in zahtevati opravičilo/pravičnost. Tako tudi mi uporabimo silo jezika, ko se zoperstavimo nasprotni sili, in s tem smo ujeti v past, ki je noben cenzurni predpis ne more razrešiti.

Besede lahko tudi ranijo. Mogoče bodo nekateri presenečeni nad takšno formulacijo, a besede lahko prav tako povzročijo telesno bolečino in oškodovanje. Čeprav se sliši primerjanje moči besed s fizično silo kot zgolj metaforično orodje sporočanja, npr. »njegove besede sem občutil kot neusmiljeno klofuto«, se moramo zavedati tudi realnega vpliva, ki ga ima lahko govor na telesno počutje prizadetega posameznika. To še ne pomeni, da je govor enako kot dejanje, vendar lahko vseeno vodi do povzročitve bolečine. Butlerjeva (ibid.: 102) pravi, da s tem, ko ohranjamo vrzel med govorom in dejanji, omogočamo možnost in priložnost za obrazložitev, kako in zakaj nekatere diskurzivne prakse povzročijo bolečino.

Kot radikalna feministka in *queer* teoretičarka se Butlerjeva še kako dobro zaveda psiho-emocionalnih posledic, ki jih ima lahko sovražno izrečena psovka na nezaželenega Drugega v dotični družbi. Absolutni zagovorniki svobode govora v svoji slepi veri liberalizma velikokrat zapostavijo to psiho-sociološko plat slavonspevne svoboščine v »demokratskih« družbah. Zato je razprava Judith Butlerše toliko bolj dobrodošla, saj pri vprašanju sovražnega govora ponudi inovativen in poglobljen pogled v kompleksnost te problematike. Medtem ko se sklicuje na besede Michela Foucaulta – »diskurz ni življenje; njegov čas ni vaš« –, nas Judith Butler (ibid.: 28) opomni, da je domnevna avtonomija posameznika pri uporabi govora pogojena z radikalno in originarno odvisnostjo od jezika, katerega zgodovinskost v vseh pogledih presega zgodovino oziroma obstoj govorečega subjekta. Jezikovna domena, znotraj katere deluje govoreči subjekt in nad katero ta subjekt nima nikakršnega nadzora, postane pogoj za (diskurzivno) delovanje tega subjekta in obvladovanja drugih subjektov. Ta presežna zgodovinskost jezika torej omogoča jezikovni obstoj subjekta, kot tudi njegovo potencialno jezikovno smrt.

Preidimo zdaj na pojmovanje zgodovinskosti sovražnih besed, kot jo razume Judith Butler. Njeno ključno stališče je, da je sovražni govor »ponovljiv govor in bo še naprej ponovljen, dokler

² Butlerjeva razume funkcijo interpelacije kot vzpostavitev in ne kot deskriptivno. Namesto da interpelacija samo opisuje obstoječe stanje, je njena naloga predvsem vzpostaviti novo realnost; to je opravljeno skozi citiranje obstoječe družbene konvencije. Kot pojasni (1997: 33–34), je interpelacija »govorno dejanje, katerega »vsebina« ni niti resnična niti lažna: njena primarna naloga ni opisovanje. Njen namen je nakazati in vzpostaviti subjekt v podreditvi oziroma proizvesti njegove družbene obrise v prostoru in času.« Ponavljajoče se delovanje interpelacije ima učinek sedimentiranja njene »pozicionalnosti« skozi čas (ibid.: 34).

³ Prevladujoča domneva o suverenem statusu govorečega posameznika ne predpostavlja samo, da govorec reče to, kar misli, ampak tudi, da je njen izrek edinstven in hkrati obče narave. J. Butler takšnemu pogledu nasprotuje in nasprotno trdi, da pač ni mogoče, da so naši nameni vedno ustrezno materializirani v izrečenem in da je izrečeno vedno materializirano v naših dejanjih. Ta neskladja in neprimerljivost med namenom in izrečenim, izrečenim in dejanjem ter namenom in dejanjem potencialno dajejo »alternativni pogled na jezikovno polje politike« in priložnost za politično reformulacijo jezika, ki izrablja nedoločljivost teh neskladnih odnosov (Butler, 1997: 92).

bo sovražen« (ibid.: 102). Razlog, zakaj so rasistične psovke tako učinkovite pri povzročanju jezikovne bolečine, tiči v performativnosti sklicevanja na družbene konvencije, sedimentirane prakse pomenov, ki skozi svojo ponavljajočo se diskurzivno prakso oziroma zgodovinskost pridobijo svoj trenutni pomen; ksenofobni, homofobni in fašistoidni diskurzi krožijo in čeprav potrebujejo subjekt za njihovo artikulacijo, se moramo zavedati, da se njihova »prisotnost« ne začne, niti ne konča pri subjektu, ki jih izusti. V tem smislu lahko razumemo Foucaultovo frazo »diskurz ni življenje; njegov čas ni vaš« – subjekt, ki uporabi rasistične izraze, ni avtor teh diskurzov, ampak samo medij, skozi katerega se zgodovinskost teh izrazov nadaljuje in utrjuje, kar pa še seveda ne pomeni, da je zaradi tega ta subjekt oproščen svoje odgovornosti za izrečeno (ibid.: 34).

Namen uporabe sovražnih diskurzov je seveda podreditev drugega, nezaželenega subjekta. A ta podreditev je hkrati potencialno polje delovanja, pravi J. Butler (ibid.: 38). Diskurzivna podreditev postane učinkovita s ponavljanjem artikuliranih interpelacij² družbenega življenja. Ko te govoreči subjekt nagovori in prizadene s sovražno psovko, te predstavi in konstruira – v skladu s podobo, ki jo sporoča psovka – v jezikovno življenje. Judith Butler je tukaj jasna: ni nujno, da kot naslovljeni Drugi, ki po vsej verjetnosti ne soglašamo z imenom, s katerim nas je govoreči subjekt priklical, uporabimo izrečeno, žaljivo ime v istem pomenu, kot nam je bil pripisan; ta interpelacija je priložnost za subverzivno delovanje, ki deluje skozi ponovitev originarne podreditve, toda z nekim drugim namenom v ozadju.

S svojim razumevanjem performativnosti diskurzivnih praks kot »obnovljivih dejanj brez jasnega izvora ali konca« (ibid.: 40)

Judith Butler prikaže govor kot odprto polje, ki ga ne omejujeta niti govoreči subjekt niti izvorni kontekst govora. Kot pomembno značilnost performativnosti govora poudari njegovo zmožnost ločiti se od družbenega konteksta, ki ga opredeljuje. Struktura govora je v tem smislu ambivalentna, saj se znotraj političnega diskurza možnost za uporabo pojavi prav s pomočjo sil, katerim se poskušamo zoperstaviti:

Politična možnost za preoblikovanje sile govornega dejanja proti sili, ki povzroči bolečino, vključuje preusmerjanje govorne sile iz teh prejšnjih kontekstov. Jezik, ki se zoperstavi bolečinam, povzročenim z govorom, mora ponoviti to oškodovanje, na da bi ga s tem nujno ponovno udeležili. Takšna strategija zagovarja stališče, da sovražni govor ne uniči delovanja, ki je potrebno za kritičen odziv. Tisti, ki pravijo, da sovražni govor proizvede »žrtveniški razred«, zanikajo kritično delovanje in običajno podpirajo posredovanje, kjer delovanje v celoti prevzame država. (ibid.: 40–41)

Iz zgornjega citata je razvidna strategija Judith Butler, ki po eni strani kljubuje uveljavljeni rešitvi državnega cenzuriranja, po drugi pa se poskuša izogniti vrnitvi k »nemogočemu pojmu suverene svobode posameznika«³ (ibid.: 41). Njeno izhodišče je spodbujanje kritičnega delo-

vanja Drugega. Medtem ko mislimo in si predstavljamo to, kar se trenutno zdi nepredstavljivo in neizrekljivo, odpiramo nove kontekste in možnosti (oziroma priložnosti) za subverzijo obstoječega in trenutnega. Skozi svoje kritično delovanje kršimo pravila obstoječega reda in gradimo nove oblike legitimacije. A ta kritična subverzija je odvisna od naše »drznosti« v kolektivnem delovanju z drugimi: drzniti si moramo kršiti meje neizrekljivega, konvencionalnega in obče sprejemljivega.⁴

Za trenutek bi se rad vrnil k skeptičnim stališčem Judith Butler do posredovalne vloge državnih institucij pri določanju, kaj šteje kot sovražni govor znotraj restriktivnega legalističnega okvira in kaj ne. Judith Butler meni, da pravno reševanje občutljivosti in ranljivosti pri vprašanju sovražnega govora dejansko zavira politično razumevanje domnevne kavzalnosti med izrečenimi sovražnimi besedami in – če uporabim pravni termin – naklepom govorečega subjekta. Prej kot stvar materializacije subjektovnega naklepa Judith Butler (ibid.: 47) vidi jezikovno sovražnost kot nekakšno »diskurzivno prehodnost«, katere zgodovinskost in nasilnost morata biti prepoznani za kritično proučitev kompleksnega delovanja sovražnega govora. Peformativnost sovražnega govora ni (začasno) učinkovita zato, ker naklep subjekta uspešno upravlja govorno dejanje, ampak prej zaradi prizivne sile govornega dejanja, ki prikliče še predhodno izrečena dejanja ter tako zgradi avtoriteto izrečenemu skozi ponavljanje ali citiranje predhodnih in avtoritativnih diskurzivnih praks. To lahko razumemo tudi kot (nenehen in ponavljajoč se) poskus zapolnitve univerzalnega s hegemonsko silo skozi »sedimentiranje praks«, o čemer govori Chantal Mouffe (2005: 17) v svoji razpravi o političnem.

Kar Judith Butler prepozna kot problematično, je dejstvo, da imajo državne institucije – v primeru zakonodajne regulacije sovražnega govora so to sodišča – končno besedo pri določanju, kaj šteje kot sovražni govor in kaj ne:

Kot diskriminatorno dejanje je določitev sovražnega govora stvar odločitev sodišč in zato se »sovražni govor« ne šteje kot sovražen ali diskriminatoren, dokler se sodišča tako ne odločijo. /.../ Primer je vzpostavljen šele, ko je »odločen«. V tem smislu je odločitev države, uradno potrjen izrek tisti, ki proizvede sovražno govorno dejanje – proizvede, toda ga ne povzroči. (ibid.: 96)

Ponavljanje oziroma podoživljanje bolečin, ki jih povzročijo sovražne besede, je ključnega pomena in to funkcijo Judith Butler pripisuje tudi sodnemu procesu, psihoanalizi ali umetniški reprodukciji, saj lahko le tako skozi performativnost diskurzivnih praks preoblikujemo pomen žaljivih besed in jim pripišemo alternativne konotacije. To, kar muči Butlerjevo pri legalističnem obravnavanju sovražnih besed, poleg arbitrarnega in determinističnega določanja, kaj šteje kot sovražno in kaj ne, je njegovo nekritično, nepolitično (domnevno nevtralistično) in neestetsko ponavljanje sovražnega. Šele znotraj odprtega političnega okvira lahko možnost dekontekstualizacije in rekontekstualizacije teh sovražnih besed z njihovo radikalno prisvojitvijo sčasoma postane podlaga za prelomitev konvencionalne povezave med besedo in rano (ibid.: 100).

Univerzalni »konsenz« okrog konvencionalnega in »sprejemljivega« dobi vidnejše obrise šele z izpodbijanjem obstoječih formulacij s strani tistih, ki jih je univerzalni konsenz spregledal, tistih, ki sicer niso upravičeni do prepoznanja kot »nekdo«, a kljub temu od univerzalnega zahtevajo, da jih prepozna. Izobčeni in spregledani tako pomenijo pogojno omejevanje univerzalizacije konvencionalnega in »sprejemljivega«. Pravne konvencije so samo en primer hegemonске usurpacije univerzalnega, tistega nečesa, ki je sicer vedno odprto in spremenljivo. Ko

⁵ To vrzel med podobo in resničnim, med deklariranim in udejanjenim, naslovi tudi Slavoj Žižek (2002: 245), ko se sklicuje na marksistični koncept ideologije (v njegovi negativni različici), ki s svojo prevleko zakriva vrzel med domnevnim (ideološkim) univerzalnim in dejanskimi razmerji moči v družbi. Jacques Rancière (1995: 97) govori o vrzeli med *podobo* in *neskladjem*; skupaj s *krivico* so ti trije pojmi pogoj za Rancièreov koncept političnega. Mouffova (2000: 139) to vrzel ubesedi kot nedoločljivo in izmikajoče se delovanje Realnega, ki konstituira nove objekte in razmerja v kategorijah klasične ontologije, realnosti, kot smo jo poznali do zdaj.

⁶ Postpolitični pristop zagovarja konsenzualno in zmerno politiko, ki se proglašja za postideološko in neobremenjeno z zgodovinskimi metanaracijami. Za postpolitiko je značilen tudi konformizem kapitalističnim procesom in strukturam moči ter nevtralistična naklonjenost povezovalnosti.

⁷ Mouffova loči med antagonizmom in agonizmom. Antagonizem vidi kot inherentni element konfliktna narave družbenega življenja in ga je kot takega nemogoče izkoreniniti, niti prek pogajanj ali »razumnega« premisleka. Agonizem se konceptualno razlikuje od antagonizma po tem, da pomeni »ukrotitev« slednjega. Pri obeh je še vedno prisotna identitetna delitev »mi/oni«, a se ta kaže pri antagonizmu kot razmerje med sovražniki, pri agonizmu pa kot razmerje med nasprotniki, ki kljub prepoznavanju neskladja med svojimi stališči še vedno prepoznavajo drug drugega kot legitimne udeležence v skupnem političnem prostoru, kjer se lahko soočijo konfliktni odnosi agonističnih razmerij (Mouffe, 2005: 20). Sam podvomim o tem procesu »ukrotitve« in samem konceptualnem razlikovanju med antagonizmom in agonizmom (glej Toplišek, 2012b: 8, 11).

od značilnosti postpolitike je uporaba moralističnih kategorij za osmišljanje inherentno političnih problemov. Delitev »mi/oni«, ki je konstitutivna komponenta politike, je tako prevedena v »dobre« in »zlobne« (ibid.: 75). Odgovor Chantal Mouffe na poenostavljen in moralizirajoč diskurz, ki deli na »dobre demokrate« in »skrajneže«, je radikalizacija politike in odpiranje diskurzivnega prostora za prevajanje antagonizmov v agonizme:⁷

Ko politika deluje znotraj registra moralnosti, antagonizmi ne morejo prevzeti agonistične oblike. Dejansko, ko so nasprotniki opredeljeni v moralnem smislu in ne v političnem, si

ti nevtralistični mehanizmi in procesi univerzalnosti omejujejo domeno govorljivega, ta omejitev oblikuje meje govorljivega ter tako loči med zaželenim in nezaželenim govorom. Ob premljevanju teh obstoječih in širše sprejetih družbenih konvencij Judith Butler (ibid.: 90) zastavi naslednja pomembna vprašanja:

Ali vsaka domneva o univerzalnem kot obstoječa, kot dana, ne uzakonja izključevanje, prek katerega se domneva o univerzalnosti nadaljuje? /.../ Ko pozivamo k reguliranju škodljivega govora na podlagi »obče« sprejetih predpostavk, ali s tem ne poudarimo samo še bolj prakse izključevanja in poniževanja? Kaj sestavlja skupnost, ki ustreza pogojem legitimne skupnosti, ki razpravlja in se strinja s to univerzalnostjo? Če je ta skupnost zgrajena na podlagi rasističnega izključevanja, kako ji lahko zaupamo pri premišljanju vprašanja rasističnega govora?

Spornost pojma konsenza okrog »obče« sprejetih družbenih pravil se prikaže v vsej svoji absurdnosti, ko tisti, ki je izključen iz tega kroga soglasja, a je vseeno del njega, spregovori z mesta razklanega polja in postavi zahtevo po prepoznavanju. Toda ta zahteva ni zgolj prošnja po asimilaciji k obstoječi normi, saj prav ta norma temelji na izključitvi tistega, ki spregovori in tako zbudi dvom o samih temeljih univerzalnega. S tem ko govorec spregovori, razkrije drugost v normi obstoječega – drugost, brez katere se norma ne bi mogla vzpostaviti – ter poudari nezmožnost norme pri uresničevanju svoje univerzalizacijske funkcije. To »motečo« prekinitev ali razpoko Judith Butler vidi kot »obektivno ambivalentnost norme« (ibid.: 91).⁵

Zmerni konsenz in (za)dušenje »nezaželenega« govora

Pomen obetavne »motečnosti« in diskurzivnega izpodbijanja konsenza uvidi tudi Chantal Mouffe. Konsenz ne obstaja brez izključevanja, »mi« kot identitetna kategorija ne more obstati brez »onih drugih«, tako tudi politika ni mogoča brez risanja določenih meja (Mouffe, 2005: 73). Za Chantal Mouffe je porast skrajno desničarskih diskurzov in praks predvsem posledica postpolitičnega⁶ modela konsenzualne zmerne politike. Ena

jih ne moremo predstavljati kot »nasprotnika«, ampak zgolj kot »sovražnika«. S »temi zlobneži« ni mogoča nobena antagonistična razprava, preprosto morajo biti izkoreninjeni. (ibid.: 76)

Moralistična drža zmerne politike do marginaliziranih »skrajnih« stališč tako onemogoča politično analizo kompleksnejših procesov v ozadju, ki podpirajo artikulacijo uporniških stališč znotraj ksenofobnih ali fašistoidnih diskurzivnih struktur. Namesto da bi podpirali a(nta)gonistično soočenje s sovražnimi diskurzi znotraj odprtega političnega prostora, jih razumni moralisti raje pomaknejo na obrobje oziroma v »podzemlje«, a ti so še vedno prisotni in samo čakajo na (ponovno) priložnost po artikulaciji skozi druge, nekonvencionalne kanale. V postpolitični, postideološki družbi so kolektivno identificiranje in čustva baje stvar preteklosti, anahronistični ostanki primitivnega družbenega življenja. V izjavah političnoekonomskih elit bomo slišali, da ni alternative obstoječi neoliberalni ureditvi sveta, da se pač moramo sprijazniti in stisniti zobe. Chantal Mouffe se torej ne čudi, da v zadnjih letih v javnomnenjskih anketah pridobivajo politične sile, ki se predstavljajo kot protioblastniške, ponekod celo protikapitalistične, a ki zavijejo svoje sporočilo v nacionalističen in protipriseljenski diskurz. Res je, da je takšna sovražna ideologija v svojem bistvu grozljivo poenostavljena, nekritična in antipolitična (v smislu Hannah Arendt), a kot poudarja Chantal Mouffe (ibid.: 70), ta vsaj ponuja (pa naj bo še tako problematična) alternativo zmerni politiki, zbrani okrog neoliberalnega/kapitalističnega konsenza:

Ko demokratična politika izgubi sposobnost mobiliziranja ljudi okrog raznolikih političnih projektov in ko se omeji zgolj na varovanje nujnih pogojev za gladko delovanje trga, razmere postanejo zrele za politične demagoge, da artikulirajo ljudske frustracije. (ibid.)

Stapljanje razločno levičarske strankarske opcije v desno oziroma »sredinsko« (politična »sredina« kot taka ne obstaja, ker je ontološko-politično nedoločljiva) pušča za sabo nekakšen vakuum nenaslovljenih (politično-ekonomskih) problemov prizadetih družbenih skupin, kar omogoča »političnim demagogom«, ⁸ kot jih imenuje Chantal Mouffe, da s sebi ustreznimi diskurzivnimi praksami nagovorijo množice in jim ponudijo drugačne metanaracije, ki pa so sporne iz razlogov, ki sem jih že omenil. Glede na to, da zmerne politične stranke niso zmožne razumeti realnih družbenih razmer, kot jih občutijo navadni ljudje v svojem vsakdanu, so se, še posebej po »uradnem« začetku finančne krize leta 2007/08, začela pojavljati alternativna politična gibanja, ki so poskušala postaviti nastale razmere v drugačno naracijo, kot so jih ponujali vladajoči politično-ekonomski razredi; med temi velja poudariti predvsem gibanje »Zavzemimo!« (*Occupy!*), različna protestna gibanja proti varčevalnim politikam (medtem ko so bila ob začetku krize večinoma osredinjena na razmere znotraj nacionalnih okvirov, se ta zdaj vedno bolj povezujejo tudi na transnacionalni ravni) in revolucije arabske pomladi.

V tem pogledu razumem trdno stališče Judith Butler, da je treba spodbujati odprt diskurzivni prostor, kjer lahko vsakdo izrazi svoje misli. Le tako lahko upamo na nenehno (in neizogibno) diskurzivno (pre)oblikovanje občega, »sprejemljivega«, kot tudi domnevno fiksiranega v posamezni družbi:

Cenzuriranje je produktivna oblika moči: ni samo negacijska, ampak je tudi formativna. Sama trdim, da je namen cenzuriranja proizvajanje subjektov v skladu z eksplicitnimi in

⁸ Tukaj bi rad opozoril na prežvečenost izrazov, kot sta »demagogija« in »populizem«, s katerima se velikokrat obmetavajo politični nasprotniki. Pojma sta v veliko pogledih skoraj identična: skupno jima je širjenje lažnih resnic in upanj (med množice ljudi) o drugačni/boljši družbeni realnosti. Skozi njuno (do)traj(a)no rabo sta postala prazna označevalca in tako brezpomenska z radikalnega političnega stališča. Tako kot ožigovanje z »demagoškim« in »populističnim« ima podobno funkcijo tudi natikanje pridevnika »skrajni« na diskurze, ki so obravnavani kot nezaželeni in nezaslužni poslušnosti; namen je enak – delegitimizacija in potiskanje »utišanega« na obrobje.

implicitnimi normami in da je proizvodnja subjekta v vsem povezana z reguliranjem govora. Vprašanje ni, kaj lahko rečem, ampak kaj sestavlja domeno govorljivega, znotraj katere sploh začnem govoriti. Postati subjekt pomeni biti podrejen skupku implicitnih in eksplicitnih norm, ki obvladujejo tisto obliko govora, ki bo razbrana kot govor subjekta. (Butler, 1997: 133)

Trenutek nedoločljivosti in tveganja se pojavi, ko se (ne)subjekt giblje na robu (sprejemljivega) govorljivega. Takrat se znajde na točki ranljivosti, saj tvega svoj status subjekta (oziroma nadaljnje neprepoznanje v očeh hegemonu). Tukaj velja poudariti, da Judith Butler (ibid.: 139) ne razume delovanja subjekta kot nekaj, kar subjekt poseduje, »inherentno voljo oziroma svobodo, ampak kot učinek moči, nekaj, kar je omejeno, toda ni vnaprej določeno«. Treba se je tudi zavedati, da se mora koncentracijsko delovanje prevladujočih diskurzov in struktur (ki niso nič drugega kot sestave diskurzivnih praks) ponavljati, saj se njihova moč in učinkovitost fiksirata le skozi njihovo nenehno ponavljanje. Ta performativnost diskurzivnih struktur je priložnost za delovanje subjekta v novih, nekonvencionalnih oblikah, kar izzove normalnost in meje sprejemljivosti, ki obvladujejo diskurzivni prostor (ibid.: 147). »Uporniški govor« lahko prekine »normalni« potek podjarmljenja objektov sovražnih diskurzov, tako da prizadeti (ne)subjekt s tveganjem krši meje sprejemljivega in poseže v normalnost obstoječih struktur sovraštva (ibid.: 163). Le tako lahko pride do preoblikovanja pomenov sovražnih in neofašističnih diskurzov in spreobrnitve »konsenza« okrog občega in sprejemljivega.

Sklepna misel

V zgornjem sestavku sem poskušal razumeti, kako najbolj učinkovito izpodbijati škodljivo moč sovražnega govora na način, ki bo spodbujal kritično premišljanje sovražnega pomena, ki ga vsebuje sovražna beseda in ki subverzivno poseže v »normalno« delovanje takšnega govora z namenom njegovega preoblikovanja. Tako kritično delovanje lahko omogočimo le v odprtem diskurzivnem prostoru. Pomen odprtosti se kaže v spodbujanju konfrontacije konfliktnih odnosov antagonističnih razmerij v družbi, ki jih poganjajo in ohranjajo različni ideološko-politični nazori. V dosedanjih razpravah o svobodi izražanja smo lahko pogosto zasledili dva prevladujoča pristopa: (1) absolutno zavzemanje za svobodo govora ne glede na njegove morebitne škodljive posledice za ranljive družbene skupine; ali pa (2) zagovarjanje zakonodajne regulacije govora ter pravno sankcioniranje pojavov sovražnega govora, pristop, ki nemalokrat naslika prizadete skupine kot žrtve, nezmožne delovanja, in ki se zadovolji z liberalnim moraliziranjem, namesto da bi težil h kritično-političnemu razumevanju vzrokov za pojav sovražnih diskurzov. Sam se strinjam s prepričanjem Chantal Mouffe, da konsenzualnost zmerne politike proizvaja lažno predstavo o omejenem polju (politično) mogočega in uresničljivega, da bi zaščitila privilegiran položaj kapitalskih razmerij v družbi, ter se tako oddaljuje od svojega originarnega *telosa* – ustvarjanja pravičnejše in boljše družbe za navadne ljudi. Tradicionalni institucionalni kanali za artikulacijo političnih zahtev so blokirani za ideje, ki so ožigosane kot »skrajne«, »populistične« ali »neuresničljive«, kar posledično pušča nerešene tegobe prizadetih množic ljudi, ki jih je politično-ekonomski sistem izključil iz svojih obljub o splošni blaginji in zadovoljstvu. Vrata so tako odprta (tudi) za tiste družbene skupine, ki si drznejo identificirati in s prstom pokazati na realne težave ter ponuditi razumljivo metanaracijo, ki poda neko novo upanje. Seveda, zame kot za mnoge druge se problem pojavi, ko to vlogo zapolnijo skupine,

⁹ O kritično-političnem delovanju ranljivih skupin ljudi, ki so pahnjeni v prekarno stanje, podrobneje govorim v svojem eseju (Toplišek, 2012a).

ki krivdo prevajajo na lahke tarče, po navadi najbolj ranljive in »nezaželen« identitetne kategorije ljudi v naši družbi.⁹ Zato je tudi s tega vidika pomembno spoznanje, da lahko le v odprtem diskurzivnem prostoru artikuliramo in vplivamo na potek razpleta antagonističnih družbenih razmerij.

Literatura

- ARENDR, H. (1958): *The Human Condition*. London, The University of Chicago Press.
- BUTLER, J. (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London, Routledge.
- BUTLER, J. (2011): *Precarious Life and the Obligations of Cohabitation*. Dostopno prek: http://www.nobelmuseum.se/sites/nobelmuseum.se/files/page_file/Judith_Butler_NWW2011.pdf (27. november 2012).
- FOUCAULT, M. (1991): Politics and the Study of Discourse. V *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, ur. G. Burchell, C. Gordon in P. Miller, 53–72. Chicago, University of Chicago Press.
- MOUFFE, C. (2000): *The Democratic Paradox*. London, Verso.
- MOUFFE, C. (2005): *On the Political*. London, Routledge.
- RANCIÈRE, J. (2007): *On the Shore of Politics*. London, Verso.
- TOPLIŠEK, A. (2012a): *Ethics and Politics of the Precarious Other*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/attachments/28800053/download_file (25. november 2012).
- TOPLIŠEK, A. (2012b): *British Politics in Times of Financial Crisis: Bringing People Together Around a Consensus or Disaffecting Them from the Political Reality*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/attachments/27960520/download_file (27. november 2012).
- ŽIŽEK, S. (2002): *Did Somebody Say Totalitarianism? Four Interventions in the (Mis)Use of a Notion*. London, Verso.

Cinema, ter urednik zbornika Post-Fordism and its Discontents. Bil je raziskovalec na JuE Akademiji (Maastricht) in ICI (Berlin), trenutno pa raziskuje na Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. (galkirn@gmail.com)

84–90 Maca Jogan

Ob 70. obletnici ustanovitve OF slovenskega naroda

O in ob okrogli mizi »Mi pa nismo se
uklonili njih podivjani sili...«

Leta 2011 je minilo 70 let od ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je povezala večino prebivalstva v odporu zoper okupatorje med drugo svetovno vojno. Zlasti mladi (izobraževani po osamosvojitvi Slovenije) vedo zelo malo o fašizmu in nacizmu, o grozodejstvih in nasilnem raznarodovanju s strani nemškega, italijanskega in madžarskega okupatorja ter o organiziranem delovanju OF v narodnoosvobodilnem boju. Zato je bila v okviru seminarja AntiFa na FDV organizirana okrogla miza »Mi pa nismo se uklonili njih podivjani sili...«. Njen namen je bil dopolnitev in ožvitev poznavanja vloge Osvobodilne fronte ter presoja aktualnosti njenega programa z vidika takratnih in sedanjih razmer, tudi v primerjavi z odporišskimi gibanji v drugih evropskih državah, s čimer naj bi pripomogla h krepitvi občutljivosti za različne nove oblike izražanja fašističnih oziroma nacističnih teženj. V prispevku so osvetljene širše družbene okoliščine v zadnjih dveh desetletjih, za katere je značilno izničenje pomena OF in posredno ali neposredno opravičevanje kolaboracije z okupatorjem. Razcepljenost zgodovinskega spomina se je izrazila tudi na okrogli mizi, pri čemer je prepričljivo prevladovala pozitivna ocena te enkratne zgodovinske organizacije.

Ključne besede: antifašizem, Osvobodilna fronta slovenskega naroda, razcepljen kolektivni zgodovinski spomin, opravičevanje kolaboracije.

Dr. Maca Jogan (1943), sociologinja, zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani. Težišča njenega raziskovalnega in pedagoškega dela so (bila): razvoj socioloških teorij, zgodovina sociologije na Slovenskem in sociolo-

gija spolov. Doslej je izdala knjige: Sociologija reda (1978), Ženska, cerkev in družina (1986), Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma (1990), Sodobne smeri v sociološki teoriji (1995) in Seksizem v vsakdanjem življenju (2001). (maca.jogan@fdv.uni-lj.si)

92–99 Alen Toplišek

Pomen svobode izražanja v antagonistični družbi

Kritično razumevanje fašistoidnih diskurzov
in jezikovna ranljivost nanje

Avtor se v članku loteva kompleksnega razmerja med jezikovno ranljivostjo, kot ga razume in pojmuje Judith Butler, in svobodo izražanja v antagonistični družbi, ki jo konceptualizira Chantal Mouffe. Namen članka je odmik od prevladujočega moralizirajočega diskurza, ki nekritično in politično nevtrarno pristopa do pojava fašistoidnih in sovražnih diskurzivnih praks, ter podati drugačen pogled na paradoks med svobodo izražanja in regulacijo sovražnega govora. Najprej se osredinim na performativno delovanje besed, ki povzročijo bolečino, ter na vprašanje, kako to diskurzivno podreditev, ki jo poskuša vzpostaviti sovražni govoreči subjekt, spreobrniti na način, ki bo omogočil in dovoljeval kritično delovanje prizadetega subjekta. Poststrukturalističen pogled Butlerjeve na performativno delovanje diskurzov razkrije potencialna polja in priložnosti za kritično delovanje. Mouffina kritična analiza zmerne konsenzualne politike poudari zoženje političnega prostora za izražanje antagonističnih razmerij v družbi kot posledico prevladujoče postpolitične racionalnosti. Avtor na koncu zaključi, da je ustvarjanje odprtega diskurzivnega prostora ključnega pomena za omogočanje kritičnega in subverzivnega spreobračanja sovražnih vsebin in stanja normalnosti.

Ključne besede: jezikovna ranljivost, svoboda izražanja, sovražni govor, konsenz, kritično delovanje.

Alen Toplišek je magistriral na University of Warwick, zdaj je doktorski študent politične teorije na Queen Mary, University of London. Enkrat mesečno piše za skupinski blog Refleksije, bolj občasno pa pripravi tudi kak intervju za Mladino. (alen.toplisek@gmail.com)

scist turn the author analyzes the bestseller *Germany Is Abolishing Itself*, the literary and quasi-scientific achievement from Thillo Sarazzin, once a member of the German Federal Bank and still a member of Social Democrats. This recent best-seller made politically incorrect vocabulary on Muslims a legitimate scientific argument. In the light of contemporary neoliberal restructuring of the economic crisis, and the role Germany plays within it, one could start speaking about the rise of »nationalliberalism«.

Keywords: neofascism in Germany, anti-Islam, new Europe, Sarazzin, nationalliberalism.

Gal Kirn holds a PhD in political philosophy dealing with the work of Louis Althusser and history of socialist Yugoslavia. He is a co-editor of Encountering Althusser (Bloomsbury, 2013) and Surfing the Black. Transformative Moments in Yugoslav Cinema (JuE, 2012), and an editor of Post-Fordism and its Discontents (JuE, 2010). He was a research fellow at the JuE Akademie (Maastricht) and ICI (Berlin), and at the moment he is conducting research at Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. (galkirn@gmail.com)

84–90 Maca Jogan

The 70th Anniversary of the Foundation of the Liberation Front of the Slovenian Nation

About and on the Round Table »*But we didn't submit to their wild power...*«

In 2011 over 70 years had passed since the foundation of the Liberation Front of the Slovenian Nation which linked the majority of the Slovenian people in defence against the military occupation during WWII. At present, knowledge about fascism and Nazism, about the cruelties and violent ethnocide carried out by German, Italian and Hungarian occupation troops is very limited, particularly among youth educated after the changes in the political system in Slovenia and the establishment of an independent state (1991). Scant and superficial is also their knowledge on the organized activity of the Liberation Front in the national liberation fight. For this

reason the round table »*We didn't submit to their wild power...*« was organised as part of the Anti-Fa seminar at the Faculty of Social Sciences (1 March 2011). Its aim was to renew interest in and expand public awareness of the LF, and also to evaluate its programme according to past and present social conditions (including a comparison with resistance movements in other European countries. The discussion was intended to contribute to raising sensitivity to various new forms of fascist or Nazi tendencies. This article outlines the broad circumstances during the last two decades, characterized by the denial and disregard of the LF's importance on one hand and by the direct or indirect legitimization of collaboration with the occupation forces on the other. This cleavage of the historic memory was also raised in the discussions of the round table. The LF was seen as a unique historic organization and the final assessment of its work was predominantly positive.

Keywords: Anti-fascism, Liberation Front of the Slovenian Nation, split collective historic memory, legitimization of collaboration.

Maca Jogan (1943) is a professor emeritus at the University of Ljubljana, Slovenia. Her main research is in the fields of the history of sociological theory and of gender sociology. She is author of (in Slovene): Sociology of Order (1978), Women and Discrimination (1986), Women, Church and Family (1986), Social Construction of Gender Hierarchy (1990), Contemporary Streams in Sociological Theory (1995), Sexism in Everyday Life (2001). (maca.jogan@fdu.uni-lj.si)

92–99 Alen Toplišek

The Significance of Freedom of Expression in an Antagonistic Society

Critical Understanding of Fascist Discourses and Linguistic Vulnerability

In this article I will address the complex relations between linguistic vulnerability as it is understood and construed by Judith Butler, and the freedom of expression in an antagonistic society that was conceptualized by Chantal Mouffe. The purpose of this article is to

move away from the dominant moralizing discourse which tackles the emergence of fascistic and hateful discursive practices uncritically and in a politically neutral manner, and then offer an alternative view of the paradox between the freedom of expression and the regulation of hate speech. First, I concentrate on the performative functioning of words that injure and the question of how to subvert this discursive subjection that the hate speaker is seeking to constitute in a way that will enable the critical agency of the one injured. Butler's post-structuralist view on the performance of discursive acts reveals potential sites and possibilities for critical agency. With her critical analysis of moderate consensus politics, Mouffe identifies the narrowing of the political space for articulation of antagonistic relations in society as the effect of the dominant post-political rationality. At the end I come to the conclusion that generating open discursive spaces is of crucial importance for the facilitation of critical subversion of hateful contents and restoring a state of normality.

Keywords: linguistic vulnerability, freedom of expression, hate speech, consensus, critical agency.

Alen Toplišek has an LLM in International Development Law and Human Rights from the University of Warwick and now he is doing a PhD in political theory at Queen Mary College, University of London. Every month, he writes for a collaborative blog Refleksije, and from time to time he also interviews critical thinkers for Mladina magazine. (alen.toplisek@gmail.com)

102–109 Irina Vinčič

Invisible Workers of the World as an Autonomous Space of Migrant Workers

The case of migrant workers in Slovenia is the basis for this article which deals with the question of exclusivity and the hierarchical nature of citizenship. Migrant workers are not seen as passive objects, but as entities that challenge the existing definition of citizenship and demand the expansion of civil rights. Labour migration in Slovenia is defined on the basis of strategic documents governing the so-called secondary labor market, at

the same time creating what Etienne Balibar calls real European racism. This has galvanized migrant workers in Slovenia to organize in a movement called Invisible Workers of the World (IWW), which can be seen as a revolt against the current visa regime. With their struggle to expand freedoms and destabilize restrictive migration policies, migrant workers have become an important part of social reality. This article also deals with both the permanent and temporary tools and the methodologies being used by activists of the movement to organize their struggle. The IWW movement itself has become an important autonomous entity whose activity cannot be ignored.

Keywords: migration, Invisible Workers of the World, citizenship rights, migrant workers.

Irina Vinčič holds a Master of Political Science and is a activist of the Invisible Workers of the World movement. She has participated in various meetings and round tables, which were organized by the local and the European movements, non-governmental organizations and research collectives. She works as a journalist and as a volunteer at various non-governmental organizations. (irinavincic83@yahoo.com)

116–126 Mitja Velikonja

The Continuation of Politics by Other Means

Neo-Fascist Graffiti and Street Art in Slovenia

This article analyses graffiti and street-art production by extreme right-wing groups in Slovenia. Classification of the main topics and identification of groups of authors is followed by a critical analysis. This production can be understood along the line of modern–postmodern fascism. Modern fascism is direct, exclusive, aggressive, while the postmodern one is even more dangerous, because it looks inclusive, conciliatory, and its language seems integrative. However, their final goal is identical: hierarchical, authoritarian, ethnically and culturally homogenous and corporative society. The basic finding of the study is that hate-speech on the walls and the policies of dominant institutions are basically the same, so we can speak about the continuation of the same